

Козак Софія

(Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки)

ВІДОБРАЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ЛЮДИНИ У ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУРАХ ‘ЛЮДИНА І ПРИРОДА’

(на матеріалі роману Е. Штрітматтера “Чудодій”)

Сучасний стан лінгвістичних досліджень вимагає комплексного підходу до вивчення мовних явищ. У цьому аспекті плідною виявляється взаємодія комунікативної, когнітивної та функціональної лінгвістики. З позицій синтезу зазначених напрямів передбачаємо, що досліджуване у роботі явище містить різні, проте скорельовані аспекти у його мовній системі, характеризується антропоцентричним спрямуванням.

Антропоцентризм як методологічний принцип застосовувався ще античними філософами (Аристотель, Геракліт, Демокрит, Платон, Сократ). Зокрема, приділялась увага вивченню духовного світу людини, передусім природі душі та пізнання. Призначення людини, сенс її життя уявлялися як пошук єдності та гармонії з вищими виявами зовнішнього світу [Вілков, Салтовський 2001, с. 3]. Сутність античних уявлень про духовне відображена в поняттях „макрокосмос” і „мікрокосмос”. Перше використовується для позначення природного світу, зовнішнього щодо людини. Мікрокосмос – це людина, її внутрішній світ. За структурою і закономірностями свого буття мікро- і макрокосмос сприймаються як аналогічні. Самі закони існування цих двох світів тлумачаться як гармонійні, естетично й морально досконалі [Вілков, Салтовський 2001, с. 33].

Така думка набула поширення й залишається актуальною дотепер: людина хоч і соціальна істота, все ж насамперед вона є часткою природи, з якою тісно пов’язана як у фізичному, так і в духовному плані. Зв’язок з природою, вплив останньої на духовний світ людини знаходить також своє яскраве відображення у творах Е. Штрітматтера.

Метою даного дослідження є фреймова презентація духовного єднання людини з природою у романі Е. Штріттматтера “Чудодій”. Основне завдання полягає у виявленні особливостей вербального представлення фреймових структур ‘Людина і Природа’ у творі.

Ервін Штріттматтер – талановитий німецький прозаїк 2-ї половини ХХ-го століття. Життя Штріттматтера відрізнялось від життя багатьох інших людей його покоління лише тим, що він сприймав його як художник, як письменник. При цьому, беручи приклад з Йоганнеса Бехера, він утверджував свою концепцію не лише у сфері мистецтва, а літературна творчість і суспільна діяльність письменника служили, доповнюючи одне одного, здійсненню реального гуманізму [Риндфляйш 1984, с. 188].

Одним з найвизначніших творів Е. Штріттматтера став роман “Чудодій”, в якому описано життя простого німця – сина бідного сільського складува. Перед нами постає складний життєвий і духовний шлях хлопця, який наполегливо шукає правди та справедливості. Духовний світ людини в образі Станіслауса Бюднера займає у романі центральне місце, усі процеси, що відбуваються в його внутрішньому “я”, становлять основу твору.

Для образного відображення неповторності людської душі, особистісного сприйняття світу автор вдається до різних засобів. У досягненні цих ефектів важливу роль відіграють фреймові структури як потужний засіб експлікації авторської прагматики. Фреймові структури розглядаємо як об’єднання організованих навколо певної тематики лексико-синтаксичних структур, що представляють відповідні фрейми. Фрейм кваліфікуємо як лінгво-когнітивну структуру з подвійним статусом: з одного боку, фрейм належить до ментальних утворень, є однією з одиниць представлення знань, а з іншого боку, знаходить своє вираження в мовленні, експлікуючись за допомогою мовних засобів. Структурними компонентами (вузлами) фреймів є термінали. Мовними корелятами фреймових терміналів є термінальні елементи. Термінальні елементи фрейму ‘Людина’ і фрейму ‘Природа’, поєднуючись, утворюють єдину фреймову структуру ‘Людина і Природа’.

Фрейм ‘Природа’ і фрейм ‘Людина’ розглядаємо як когнітивні структури, в основі яких перебувають категоріальні знання про природу та людину, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Так, *Природа* – це “сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу якої-небудь місцевості, країни” [ВТССУМ 2003, 945]. Це визначення містить основні термінали, що складають фрейм ‘Природа’: *РОСЛИНИ – ТВАРИНИ – ЛАНДШАФТ – ПРИРОДНІ ЯВИЩА*:

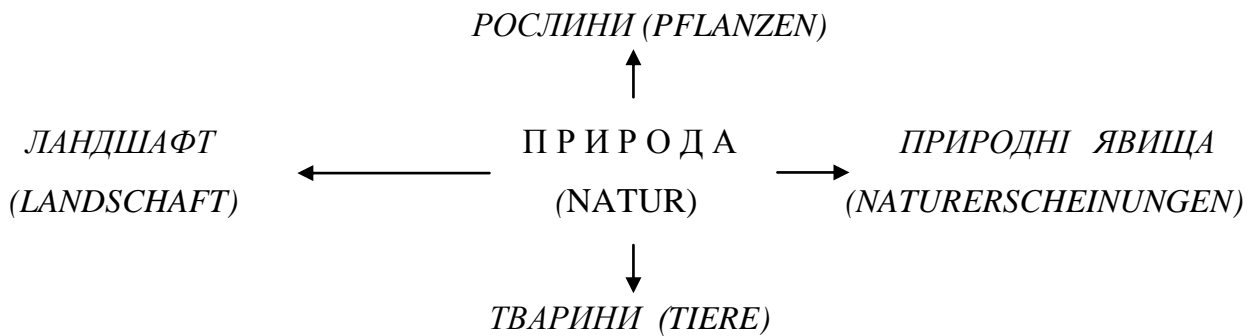

Рис. 1 Концептуальна структура фрейму ‘Природа’

Людина – це “особа як утілення високих інтелектуальних і моральних властивостей”; *люди* – “особи, об’єднані певними, характерними або спільними ознаками; особи, що мають справу з певним суб’єктом; особи, що працюють у якій-небудь галузі виробництва” [ВТССУМ 2003, 499]. Спільні ознаки розглядаємо як спільні риси, а *риси* – це “сукупність частин, ліній, що утворюють зовнішній вигляд; зовнішній вираз якогось почуття, настрою і т. ін.” [ВТССУМ 2003, 1031]. Таким чином, терміналами фрейму ‘Людина’ є *Характер* (інтелектуальні та моральні властивості) – *Зовнішність* (зовнішній вигляд) – *Стан* (почуття, настрої) – *Міжособистісні відносини* (мають справу із суб’єктом) – *Дія / Діяльність* (працюють):

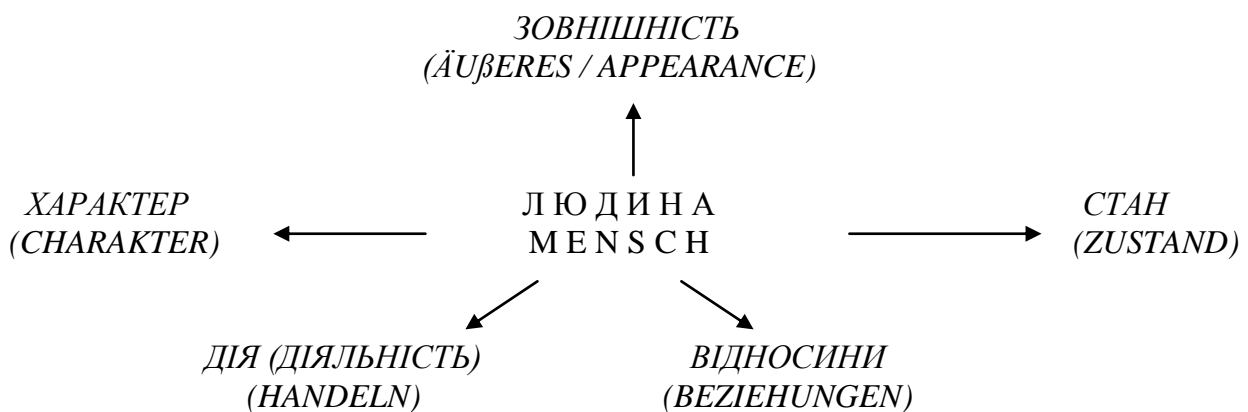

Рис. 2. Концептуальна структура фрейму ‘Людина’

Приклад з роману Е. Штріттматтера “Чудодій” дозволяє простежити явище інтеграції фреймів ‘Людина’ і ‘Природа’, яке відбувається завдяки поєднанню „природничих” лексичних одиниць (*Lerchen* (термінал ‘Тварина’), *Baumkronen* (термінал ‘Рослина’)) та лексичної одиниці, що представляє фрейм ‘Людина’, – *Wanderer: Die **Lerchen** stiegen und sangen. In den **Baumkronen** war sanftes Rauschen. Die große Weltmusik erreichte den Wanderer. / Жайворонки злітали в небо і співали. У **кронах дерев** було чути тихий шелест. Велична музика Землі знайшла відгук у душі мандрівника* [Strittmatter 1999, S. 209].

Показовими, на наш погляд, є фрагменти відображення нерозривного зв’язку людини і природи у фреймових структурах, в яких представлено внутрішній світ Станіслауса Бюднера в його юнацькі роки, коли душа хлопця була сповнена найрізноманітніших сподівань і відкрита перед людьми й природою: *An den **Hängen** blühte der **Schlehdorn**, und aus dem **Bergbach** schnellten sich die **Forellen**. Das war ihm neu und schön. Der **Himmel** und sein Herz waren heiter. / На **схилах** цвів **терен**, а з гірського **струмка** вистрибували **форелі**. Це було для нього новим і прекрасним. **Небо** і його серце сміялися* [Strittmatter 1999, S. 250]. Спокій і краса пейзажу справили цілющий вплив на персонажа, який на той час перебував у похмурому настрої через невдалі пошуки роботи. Термінальні елементи фрейму ‘Природа’ (*Hängen, Schlehdorn, Bergbach, Forellen, Himmel*) сполучаються з лексичним складом фрейму ‘Людина’, представленим займенником *er (ihm)* та іменником *Herz*. Остання фраза є ключовою для розуміння цього фрагменту: письменник поєднує такі елементи, як *небо* і *серце*: перший – це уособлення душі природи, а другий символізує психологічний стан персонажа, адже серце – це не лише внутрішній орган, а й уособлення душі людини. Обидві ці „душі” – природна і людська – немов зливаються, і людина розчиняється у великій, неосяжній і цілющій природі.

Це не єдиний випадок, коли людина звертається до природи, щоб привести до ладу свій власний „мікрокосмос”: *Er begrüßte den **Wind** und nannte ihn eine segnende Strömung der **Luft**. Er nickte den **Bäumen** zu. <...> Die **Bäume***

*nickten zurück, und er fühlte sich verstanden. / Він вітався з **вітром** і називав його благословенним струменем **повітря**. Він кивав головою **деревам**. **Дерева** хитали у відповідь, і йому здавалося, що вони розуміють його [Strittmatter 1999, S. 233].* Знову перед нами цілковите єднання персонажа з природою. Фрейм 'Людина', представлений займенником *er*, інтегрує термінальні елементи фрейму 'Природа' (*Wind, Luft, Bäume*) і персоніфікує їх завдяки вербальним одиницям дії (*nicken, zwinkern*), які самі по собі спрямовані на встановлення близького дружнього контакту людини з природою.

У творах Е. Штріттматтера природа справляє, як правило, позитивний вплив на внутрішній стан персонажів. Вона стає для людини джерелом спокою, тепла та душевного комфорту. Підтвердженням цьому може служити наступний фрагмент: *Stanislaus meldete sich freiwillig zu den Lastpferden. Er wollte die Wärme, die er bei Menschen nicht fand, bei den **Tieren** suchen. / Станіслаус сам попросився до в'ючних **коней**. Тепла, якого він не знайшов у людей, він шукав біля **тварин** [Strittmatter 1999, S. 441].* Письменник висловлює свою думку абсолютно експліцитно; чіткості та прозорості викладу сприяє використання порівнянь на основі протиставлення людей тваринам. Дві лексеми (*Tiere – Menschen*) домінують у вербальному описі цієї ситуації. Елемент *Tiere*, що представляє однойменний термінал фрейму 'Природа', і конкретизований через одиницю *Lastpferde*, асоціюється з поняттям душевної теплоти – категорією, характерною для людських взаємин, а не для тварин.

Подібна ситуація неодноразово знаходить своє відображення на сторінках творів Е. Штріттматтера. Певні душевні якості, властиві людині як високоорганізованій духовній істоті, вона починає втрачати, перетворюючись на створіння, які за своїми моральними нормами поступаються навіть тваринам. Адже саме тварина демонструє, як це не парадоксально, більше гуманізму й доброти, ніж сама людина: *Endlich das Putzen der **Pferde**. Die **Tiere** waren warm, wenn man sie berührte. Ihr Fell war das letzte Stück Leben in der Kaserneöde. / Нарешті чистили **коней**. Коли доторкаєшся до **тварин**, відчуваєш їхнє тепло. У їхньому хутрі були заховані останні часточки життя,*

що збереглися серед казарменої пустелі [Strittmatter 1999, S. 365]. Лексема „казарма” у фрагменті – єдиний наявний маркер фрейму ‘Людина’, який активізує у свідомості реципієнта фонові знання і викликає певні типові асоціації, пов’язані зі службою в армії, проте вступають у протиріччя з тими відчуттями, які викликають наведені маркери „природничих” терміналів. Це певною мірою драматизує описувану ситуацію, надає їй негативної оцінної семантики та викликає відповідну реакцію реципієнта.

Отже, аналіз фреймових структур у романі Е. Штріттматтера “Чудодій” виявляє значну поліфонію фреймових зразків, проте в якості провідної дискурсної типології функціонують фрейми ‘Природа’ та ‘Людина’. Прагматично, а також мовно-стилістично вони експлікують різноманітні міжфреймові зв’язки як засіб єднання провідних життєвих понять, категорій, як засіб художньої реалізації різних сфер життя. Плідним при цьому, як свідчить аналіз мовної фактури тексту, є функціонування термінальних елементів у фреймових структурах ‘Людина і Природа’, що описують внутрішній світ людини та зв’язок з природою через зображення сцен, в яких відображено насамперед підкорення силам природи та її вплив на душевний стан людини.

Дослідження фреймових зв’язків у літературно-художньому дискурсі – складний та конструктивний процес. Особливо плідним у цьому відношенні може виявитись аналіз структур, які описують взаємини людини і природи з точки зору екологічної проблематики, що може бути предметом подальших наукових розвідок у галузі дискурсної лінгвістики.

Література

Вілков В.Ю., Салтовський О.І. Людина і світ. – К.: Кондор, 2001. – 208 с.
ВТССУМ: Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад., гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТ „Перун”, 2003. – 1440 с.
Риндфляйш Р. Эрвин Штриттматтер // Писатели ГДР. – М., 1984. – С. 187-206.
Strittmatter E. Der Wundertäter. Roman. Erster Teil. – Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1999. – 515 S.